

Oblicza polityki i asymilacji na pograniczach

pod redakcją

Krzysztofa Nowaka i Józefa Szymeczka

Cieszyn – Český Těšín (Czeski Cieszyn)

2021

Oblicza polityki i asymilacji na pograniczach

Redakcja naukowa:

Krzysztof Nowak

Józef Szymeczek

Recenzenci:

Agnieszka Kastory

Tadeusz Siwek

Wydawca:

Polskie Towarzystwo Historyczne oddział w Cieszynie

ISBN 978-83-88204-38-8

osiemdziesiąta trzecia publikacja PTH o. w Cieszynie

Kongres Polaków w Republice Czeskiej

ISBN 978-80-87381-34-2

© PTH o. Cieszyn

Projekt zrealizowano przy finansowym wsparciu Funduszu Rozwoju Zaolzia Kongresu Polaków w RC

Skład i druk:

Drukarnia ARKA, Cieszyn, PL

Na okładce „trójstyk” granicy Polski, Słowacji i Ukrainy na Krzemieńcu w Bieszczadach,
foto: K. Nowak, 2020

Cieszyn – Český Těšín (Czeski Cieszyn) 2021

Spis treści

Wprowadzenie	7
Eva Peterková	
Mezinárodní sféra jako prostor rozepře	11
Kristina Kalitová	
Politická reprezentace jako nový rámec úvah o globální spravedlnosti	21
Péter Bencsik	
Border Regimes and the Assimilation of Minorities in 20th-century East-Central Europe	31
Renata Zawistowska	
Polityka narodowa Węgier w państwach sąsiednich po 2010 roku	45
Kamil Polehla	
Od země k národu? Proměny moravské identity ve 20. století	65
Eugeniusz Mironowicz	
Okupacja niemiecka z lat 1941–1944 w historiografii białoruskiej	83
Krzysztof Buchowski	
Przeciw asymilacji. Mniejszość litewska w sporze wokół miejsc pamięci na Sejneńszczyźnie	93
Michał Przywara	
Z dějin politické satiri na Těšínsku	105
Grzegorz Gąsior	
Działania asymilacyjne państwa czechosłowackiego na Śląsku Cieszyńskim 1920–1938	113
Krzysztof Nowak	
Niezdrowe objawy odstępstwa od narodowości czyli asymilacja na Zaolziu w świetle zaolziańskiej prasy czasów komunizmu	133

Irena Bogoczová	
Językowe przejawy asymilacji kulturowej i narodowej w polszczyźnie na Zaolziu.....	163
Tomaš Jarmara	
Parlamentní reprezentace polské menšiny na Těšínsku po roce 1989.....	177
Józef Szymeczek	
Těšínsko na cestě k dobrému sousedskému soužití Čechů a Poláků	193
Júlia Dudášová-Kriššáková	
Goralské nárečia na slovensko-poľskom pomedzí	203
Anna Ramšáková	
Archaizmy v nárečiach horných Kysúc	219
Сергій Гакман	
Смена этнокультурных доминант и идентичностей на украинском приграничьи в посткоммунистический период (на примере Черновицкой области)	237
Helena Krasowska	
Asymilacja językowo-kulturowa na Bukowinie. Przykład mniejszości polskiej.....	261
Anna Plišková	
Karpatskí Rusíni a ich spisovný jazyk v jazykovo-politickom kontexte strednej a východnej Európy naprieč storočiami	275

Wprowadzenie

Problematyka polityki narodowościowej oraz asymilacji na niejednorodnych etnicznie pograniczach często wzbudzała i wzbudza emocje wśród ich mieszkańców, rodaków w głębi ojczyznoego kraju, polityków, ale i badawcze zainteresowanie wśród humanistów, zwłaszcza w obciążonej konfliktami granicznymi Europie Środkowo-Wschodniej. Zawsze też powracają pytania i spory o nacjonalizm narodu państwowego i nacjonalizm mniejszości. Obejmują one także procesy asymilacyjne, związane głównie z dwoma czynnikami: odgórnie sterowaną, określoną i celową polityką administracyjną, przybierającą również formy represyjnego przymusu ze strony narodu panującego (najczęściej oczywiście także państwowego) oraz – uznawane za nieuchronne – naturalne procesy asymilacyjne, zachodzące w każdej społeczności mniejszościowej, niezależnie od zewnętrznych nacisków. Zależności między nimi, w sytuacji gdy, obiektywnie rzecz biorąc, każde państwo w ostatecznym rozrachunku jest zainteresowane zmianą stosunków etnicznych na pograniczach na swoją korzyść, również były i są przedmiotem nie tylko dyskusji, ale i różnego rodzaju manipulacji, także historiograficznych.

Problemy te nadal też stanowią przedmiot zainteresowania, działającego głównie na Śląskocieszyńskim Zaolziu, a więc pograniczu polsko-czeskim, Kongresu Polaków w Republice Czeskiej i współpracujących z nim na niwie naukowej Centrum Badań Kultury i Tożsamości Regionu Wydziału Pedagogicznego Uniwersytetu Ostrawskiego (Centrum výzkumu kultury a identity regionu Pedagogické Fakulty Ostravské Univerzity), Instytutu Historii Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach i oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego w Cieszynie, którego kolejnym pokłosiem jest niniejsza publikacja. Część omawianych w niej zagadnień była wcześniej prezentowana na konferencji naukowej *Asymilacja na pograniczach. Historia i współczesność*, która odbyła się 14 czerwca 2019 roku w gmachu gimnazjum polskiego w Czeskim Cieszynie, a kilka tekstów stanowi efekt realizowanych przez ich autorów badań grantowych.

Zawarte w tomie teksty publikowane są w języku polskim, czeskim, słowackim, angielskim i rosyjskim. Otwierają go, wprowadzające do wiodącej w nim tematyki, teoretyczne rozważania Evy Peterkovej (*Sfera międzynarodowa jako przestrzeń sprzeczności*) i Kristiny Kalitovej (*Reprezentacja polityczna jako nowe ramy myślenia o globalnej sprawiedliwości*). Następnie Péter Bencsik w swoim artykule (*Reżimy graniczne i asymilacja mniejszości w XX-wiecznej Europie Środkowo-Wschodniej*) proponuje podział nacjonalizmu na pograniczach Europy Środkowo-Wschodniej na defensywny i ofensywny. Pierwszy to polityka proasymilacyjnego, administracyjnego przymusu władz państwowych na pograniczach zamieszkiwanych przez mniejszości, graniczące ze swoim państwem narodowym, drugi to nacjonalizm państw w miarę jednolitych etniczne, ale

z licznymi skupiskami własnych rodaków poza swoimi granicami (np. Węgieł po 1918 i po 1945 r.), z którymi to państwo pragnie programowo utrzymywać bliskie więzi, choć niekoniecznie poprzez rewizję granic, ale poprzez mniej lub bardziej jawne, chociaż intensywne, zabiegi dyplomatyczne. W kolejnym tekście Renata Zawistowska odnosi się do, od pewnego czasu szeroko komentowanej w mediach, polityki narodowej obecnych władz w Budapeszcie względem ościennych pograniczy „potrianonskich”, zamieszkiwanych, jak wiadomo, przez setki tysięcy Węgrów. Jej zakres i metody wzbudzają u obserwatorów wiele kontrowersji. Kamil Polehla (*Od ziemi do narodu? Przemiany identyfikacji morawskiej w XX wieku*) prezentuje ewolucję nadal dyskutowanego w Republice Czeskiej problemu różnych poziomów i odmian tzw. morawskości jako kategorii terytorialnej, narodowej i politycznej oraz związków i zależności między nimi.

Tematykę związaną z, obecną również na pograniczach, tzw. polityką historyczną, omawiają referaty Eugeniusza Mironowicza i Krzysztofa Buchowskiego z Uniwersytetu w Białymstoku. Pierwszy z nich prezentuje różne oblicza białoruskiej historiografii dotyczącej skomplikowanego pod wieloma względami obszaru Białorusi w latach II wojny światowej, drugi przybliży polsko-litewską „wojnę na pomniki” w polskim powiecie sejneńskim, zamieszkiwanym licznie przez Litwinów, a więc nie tak wcale rzadko spotykany motyw w rywalizacji „o dusze” mieszkańców obszarów narodowo niejednorodnych, który w tym przypadku, w przekonaniu Autora artykułu, sprzyja wymienionej grupie mniejszościowej w podtrzymywaniu własnej odrębności.

Kolejne pięć tekstów dotyczy splotu wielu aspektów problematyki narodowościowej na Śląsku Cieszyńskim a po 1920 roku na Zaolziu, a więc charakterystycznym pod wieloma względami pograniczu, dlatego tak często badawczo eksploatowanym. Michał Przywara przenosi nas w czasy austriackie i międzywojenne, spoglądając na ten obszar przez pryzmat satyry politycznej (*Z dziejów satyry politycznej na Śląsku Cieszyńskim*). Z kolei Grzegorz Gąsior wykazuje, że na całym czeskim Śląsku Cieszyńskim istniała administracyjnie sterowana polityka asymilacyjna władz czechosłowackich, której wspólnym mianownikiem był często szantaż ekonomiczny wobec przeważającej tam liczebnie w tym okresie autochtonicznej ludności polskiej. Do wniosków Gąsiora nawiązuje Krzysztof Nowak, prezentując opinie samych Zaolzian na temat coraz szybciej postępujących na tym obszarze w dobie komunizmu zmian w deklarowaniu tożsamości narodowej, które w ich przekonaniu nadal nie miały swojego źródła w procesach naturalnych. To przede wszystkim określona postawa władz państwowych wobec mniejszości, niezależnie od panującej doktryny ustrojowej, tworzyć miała sprzyjające ku temu warunki. Skutkiem takiej sytuacji są również, opisane w artykule Ireny Bogoczowej, głęboko już obecnie na Zaolziu zaawansowane procesy asymilacji językowej, ze swoimi zmianami w sferze kulturowej i narodowej mniejszości polskiej. Natomiast ważnym elementem współczesnej myśli politycznej Polaków zaolziańskich – ich stosunkowi do własnej reprezentacji parlamentarnej przygląda się Tomáš Jarmara (*Reprezentacja parlamentarna mniejszości polskiej na Zaolziu po 1989 roku*). Ukazuje, także w porównaniu z okresem międzywojennym, ich aktualny, realny potencjał, zróżnicowanie politycznie, częste w podobnych przypadkach dylematy na tle programowym (zakres akcentowania kwestii mniejszo-

ściowej) a przez to i możliwości manewru w walce o własne przedstawicielstwo w parlamencie. Kończący blok zaolziański Józef Szymeczek przekonuje w swoim tekście (*Zaolzie na drodze do dobrego sąsiedzkiego współżycia Czechów i Polaków*), że Polacy na tym naznaczonym w przeszłości wieloma konfliktami obszarze mają już obecnie w pełni zagwarantowane prawa obywatelskie (podaje ich przykłady), także te odnoszące się bezpośrednio do zagadnień mniejszościowych. Pozostaje jeszcze oczywiście problem nie tyle zakresu, ale przede wszystkim chęci skorzystania przez ludność polską z przysługujących im prerogatyw w sytuacji, gdy procesy asymilacyjne znacznie ostatnio przypięszyły. Jak zauważa Szymeczek, w aktualnych warunkach mają one już w zasadzie jedynie naturalny charakter.

Przy kwestii cieszyńskiej często pojawiała się tematyka pogranicza polsko-słowackiego, dlatego kolejne teksty dotyczą niejako tradycyjnej „kości niezgody” naukowych i nienaukowych dyskursów z nim związanych, czyli problematyki językowej, w tym tomie zaprezentowanej tylko przez badaczy słowackich. Tak więc Júlia Dudášová-Kriššáková w syntetyczny sposób omawia w swoim artykule (*Gwary góralskie na pograniczu polsko-słowackim*) problem gwar ludności góralskiej zamieszkującej obecnie przede wszystkim na państwowym pograniczu polsko-słowackim i słowacko-polskim na odcinku Spisza i Orawy oraz na państwowym pograniczu słowacko-polskim na odcinku Górnych Kisuc, czyli obszarze określanym w Polsce częściej jako Czadeckie. W konkluzjach Autorki, reprezentujących aktualne stanowisko nauki słowackiej, gwary te genetycznie należą do gwar polskich (małopolskich na Spiszu i Orawie oraz małopolskich i śląsko-małopolskich w Czadeckiem), natomiast z punktu widzenia synchronicznego należy je zaliczać do gwar przejściowych słowacko-polskich. Odrębnie temat gwar czadeckich omawia Anna Ramšáková (*Archaizmy w gwarach Górnych Kisuc*), prezentowane badania są najnowszymi publikacjami naukowymi poświęconymi kwestiom językowym tego obszaru, w których śledzeniu strona słowacka wyprzedza znacznie badaczy polskich, gdyż ich ostatnie prace z tym związane, oparte na pozyskanym materiale źródłowym, pochodzą sprzed ponad dwudziestu lat.

Wielu badaczy podkreśla, że na tle opisywanych wyżej pograniczy, za obszar o wiele mniej konfliktowy uchodziła zawsze Bukowina, co potwierdza także Serhij Hakman, który w artykule *Zmiana dominacji i tożsamości etniczno-kulturowych na pograniczu ukraińskim w okresie postkomunistycznym (na przykładzie obwodu czerniowieckiego)* analizuje ciekawy proces ewolucji samoidentyfikacji przede wszystkim ludności rumuńskojęzycznej na Bukowinie ukraińskiej, asymilowanej (rusyfikowanej) w czasach sowieckich, sprowadzanej, podobnie jak w dawnej Besarabii, a potem Mołdawskiej Socjalistycznej Republice Sowieckiej, do regionalnej kategorii narodowości „mołdawskiej”. Autor opisuje również proces odradzania się narodowych aspiracji bukowińskich mniejszości po 1991 roku, gdy przez konieczność pragmatycznego podejścia do realiów nowej państwowości wiele z nich ulegało weryfikacji, niezależnie od, także nowej, polityki narodowościowej władz ukraińskich. Jej pierwsze lata Autor ocenia pozytywnie, w ogólnoeuropejskim kontekście. Nieco inaczej patrzy jednak na, kontrowersyjne także wśród części Ukraińców, ustawodawstwo językowe wprowadzone w życie w ostatnich latach.

Chociaż jego faktycznym celem jest eliminacja języka rosyjskiego z przestrzeni publicznej, to jednak uderza ono także w oświatę innych narodowości, ograniczając nauczanie w języku ojczystym na rzecz tzw. utrakwizmu. Natomiast Helena Krasowska omawia temat postępującej asymilacji językowej na Bukowinie (rumuńskiej i ukraińskiej), jako procesu naturalnego, na przykładzie ludności polskiej, wśród której najbardziej znaną grupą są potomkowie osadników góralskich z okręgu czadeckiego. W skomplikowanych układach społeczno-kulturowych tego niezwykle interesującego regionu język polski jest kategorią generalnie już zanikającą, choć Autorka w odniesieniu do Bukowiny ukraińskiej zastanawia się na ile, obserwowany obecnie, motywowany kwestiami ekonomicznymi, wzrost prestiżu języka polskiego wśród Ukraińców, przyczyni się do ograniczenia tego zjawiska.

Tom zamyka artykuł Anny Pliškovej (*Rusini karpaccy i ich język literacki w kontekście językowo-politycznym Europy Środkowo-Wschodniej na przestrzeni wieków*), analizujący fenomen dawnych pograniczy zaliczawskich, w tym przypadku ewolucję tożsamości i języka Rusinów karpaccy, przebiegającą często w burzliwej atmosferze przede wszystkim wewnątrz tej społeczności, której przedstawiciele zamieszkujący Słowację po 1989 roku skodyfikowali swój własny język literacki.

Krzysztof Nowak
Józef Szymeczek

Archaizmy v nárečiach horných Kysúc¹

Kľúčové slová: *horné Kysuce, pomedzné hornokysucké nárečia, kysucké goralské nárečia, archaizmy.*

Key words: *Upper Kysuce, The Border Upper Kysuce dialects, The Kysuce Goral dialects, Archaic Phenomena*

Úvod

Pre pomedzný hornokysucký nárečový areál v okrese Čadca (na slovensko-česko-poľskom pomedzí) sú príznačné lokálne jazykové osobitosti, ktoré vznikli najmä v dôsledku osídľovania². Stret rozličných kolonizačných prúdov a viacerých slovanských etník v konečnom dôsledku spôsobilo kumuláciu intenzívnych jazykových kontaktov, ktoré prispeli k utvoreniu špecifického jazykového charakteru kraja. V ňom sa zračila i samotná história regiónu – od čias vzniku prvých osád, jeho valašského a kopaničiarskeho spôsobu osídľovania. Početné toponymá, vyskytujúce sa v kysuckej oblasti, svedčia o niekdajšom spôsobe života pôvodných obyvateľov. Ich interpretácia poukazuje na charakter a ráz kysuckého priestoru. Poskytuje možnosť odkrývať a identifikovať nielen historické súvislosti, pôvod obyvateľstva, ale aj ťažkosti a peripetie osídľovania tejto prihraničnej oblasti. Ľudia tu ešte aj dnes žijú dedinským spôsobom života, hospodária na svojej pôde, zachovávajú si pôvodnú kultúru a s ňou i reč (nárečie).

Spoločným znakom nárečí horných Kysúc v okrese Čadca³ je ich spoločný pôvod, ich príslušnosť k západoslovanským jazykom. Prirodzené vývinové nárečové osobitosti

¹ Príspevok vznikol v rámci riešenia grantového projektu VEGA č. 2/0019/20: *Lexika slovenských terénnych názvov*.

² R. Krajčovič, *Vývin slovenského jazyka a dialektológia*, Bratislava 1988, s. 200.

³ V poľskej dialektológii je zaužívaný termín „čadčianske nárečia – gwary czadeckie“. Por. tiež J. Dudášová-Kriššáková, *Kapitoly zo slavistiky*, Prešov 2001, s. 15 a *Kapitoly zo slavistiky*, 2, Prešov 2008, s. 73. Z českých odborníkov termín „čadecká nářečí“ na označenie dialektov horných Kysúc v okrese Čadca naposledy použil Adolf Kellner v 40-tych rokoch 20. storočia (A. Kellner, *K charakteristice čadeckých nářečí*, „Linguistica Slovaca“ 1939 – 1940, 1– 2, s. 220 – 229 a *K palatalisaci v čadeckých nářečích*, „Linguistica Slovaca“ 1946 – 1948, 4 – 6, s. 134 – 144).

oblasti sa odrážajú v dichotómii jej nárečovej diferenciácie. Na jednej strane je to oblasť pomedzných hornokysuckých nárečí⁴, ktoré tradičná slovenská dialektológia zaraďuje medzi slovenské nárečia. Na druhej strane je to územie, kde sa hovorí kysuckými goralskými nárečiami⁵ vývinovo spätými s okrajovými poľskými nárečiami⁶.

Niektoré znaky hornokysuckých pomedzných nárečí vyplývajú z ich vysunutého postavenia na okraj slovenskej jazykovej oblasti⁷. Odráža sa v nich kontakt s dolnokysuckými nárečiami, moravsko-valašskými a goralskými nárečiami. Vyskytujú sa v nich hlásky *ä*, *y* a *a*, niekoľko osobitostí je tiež vo flexii⁸. Nesú výrazné stopy slovensko-poľských jazykových kontaktov a udržalo sa v nich množstvo relikto⁹. Kysucké goralské nárečia¹⁰ tvoria prechodný typ medzi malopoľskými a sliezskymi nárečiami, majú malopoľsko-sliezsky pôvod, ktorým sa výrazne odlišujú od ostatných goralských nárečí¹¹. Vzhľadom na výskyt výrazných slovakizmov v hláskosloví a v morfológii v dialekte Horelice, Oščadnice, Svrčinovca a Čierneho ich možno charakterizovať ako prechodné slovensko-poľské nárečia; s ohľadom na existenciu črt malopoľského pôvodu sa nárečie v obci Skalité najviac vyčleňuje z uvedenej skupiny dialektov¹².

Až do roku 2015¹³, kedy sme publikovali čiastkovú štúdiu o diferenčných javoch kysuckého nárečového areálu, sa nepísalo v žiadnej odbornej literatúre o tom, že goralským dialektom hovoria aj obyvatelia kompaktniejšieho celku niektorých osád Čadečky

⁴ Nositeľmi pomedzných hornokysuckých nárečí v okrese Čadca sú obyvatelia obcí Dlhá nad Kysucou, Klokočov, Kornica, Korňa, Makov, Milošová, Olešná, Podvysoká, Raková, Staškov a Vysoká nad Kysucou (pozri tiež R. Krajčovič, *Vývin slovenského jazyka...*, s. 199, 224, 232 – 234; J. Štolc, *Slovenská dialektológia*, Bratislava 1994, s. 87, 88, 91 – 93; A. Ramšáková, *Nárečia horných Kysúc v okrese Čadca*, Bratislava 2020).

⁵ Kysuckými goralskými nárečiami hovoria obyvatelia v oblasti na sever od mesta Čadca smerom k poľským hraniciam v obciach Skalité, Čierne, Oščadnica, Svrčinovec, Horelica (J. Dudášová-Kriššáková, *Goralské nárečia. Odráž slovensko-poľských jazykových kontaktov na fonologickej rovine*, Bratislava 1993; *Kapitoly zo slavistiky...*; *Goralské nárečia na slovensko-poľskom jazykovom pomedzí*, Bratislava 2008 a *Goralské nárečia z pohľadu súčasnej slovenskej jazykovedy*, Prešov 2016 a 2017) a v Čadečke (v osadách Kráľovci, Mašlovci, Ramšovci a Šimčiskovci) – v mestských častiach mesta Čadca (A. Ramšáková, *Nárečia horných Kysúc...*).

⁶ Pomedzné hornokysucké a kysucké goralské dialekty sú bezprostredne v kontakte so sliezskymi nárečiami na území Českej republiky (s východnou ostravskou podskupinou) a Poľska a s nárečiami poľsko-českého zmiešaného pruhu (v okresoch Karviná a Frýdek Místek). Pomedzné hornokysucké dialekty sú navyše v susedstve so severnou valašskou podskupinou východomoravských nárečí (okres Vsetín) a kysucké goralské dialekty s malopoľskými živeckými nárečiami. Z vnútrozemia rozmanitosť jazykových kontaktov uzatvára kontakt so slovenskými nárečiami – dolnokysuckými (resp. kysuckými) a hornotrenčianskymi nárečiami okresu Bytča (pozri *Atlas slovenského jazyka*, I/1, časť prvá, *Mapy*, Bratislava 1968, s. 4; R. Krajčovič, *Vývin slovenského jazyka...*; J. Štolc, *Slovenská dialektológia...*; A. Ramšáková, *Nárečia horných Kysúc...*, s. 13; J. Bělíč, *Přehled nářečí českého jazyka (s mapkou)*, Praha 1968; *Český jazykový atlas*, Praha 2011 (podkladová mapa); K. Dejna, *Dialekty Polskie*, 2. vyd., Wrocław 1993).

⁷ J. Štolc, *Slovenská dialektológia...*, s. 91.

⁸ R. Krajčovič, *Vývin slovenského jazyka...*, s. 233 – 234.

⁹ J. Dudášová-Kriššáková, *Goralské nárečia...*, s. 79.

¹⁰ Výskumu goralských nárečí ako celku, v kontexte poľských, lašských a slovenských nárečí, sa dlhodobo venuje J. Dudášová-Kriššáková (*Goralské nárečia...*; *Kapitoly zo slavistiky...*; *Goralské nárečia na slovensko-poľskom jazykovom pomedzí...*; *Goralské nárečia z pohľadu súčasnej slovenskej jazykovedy...*). Autorka vo svojich prácach koriguje doterajšie poznatky o týchto nárečiach.

¹¹ J. Dudášová-Kriššáková, *Goralské nárečia...*, s. 79, 96; *Kapitoly zo slavistiky...*, s. 25 a *Goralské nárečia z pohľadu súčasnej slovenskej jazykovedy...*, s. 30.

¹² J. Dudášová-Kriššáková, *Goralské nárečia z pohľadu súčasnej slovenskej jazykovedy...*, s. 10 – 31.

¹³ A. Ramšáková, *Hláskoslovné zmeny diferencujúce kysucký nárečový areál*, Bratislava 2015, s. 229 – 230.

(súčasti mesta Čadca), ktorá bola osídlená obyvateľmi zo súčasných území susednej Oščadnice.

Zo štyroch skupín goralských nárečí na slovensko-poľskom pomedzí – 1) spišské goralské nárečia, 2) oravské goralské nárečia, 3) kysucké goralské nárečia a 4) nárečia enkláv na strednom Slovensku¹⁴ –, je kysucká goralská nárečová oblasť najmenšia, z hľadiska osídlenia najmladšia. Sú to však práve kysucké goralské dialekty, ktoré sú oveľa archaickejšie než ostatné skupiny goralských nárečí¹⁵.

V dialektoch horných Kysúc v okrese Čadca sa zachovali lokálne príznakové vývinové archaizmy¹⁶. Ide o relikty historického vývinu¹⁷, tak ako slovenského i poľského jazyka, ktoré odrážajú ich starší vývinový stav. Vďaka svojej okrajovej polohe sa pomedzné hornokysucké nárečia oddľovali od hlavnej vývinovej línie, ktorá pokračovala v slovenských nárečiach a kysucké goralské nárečia od hlavnej línie v poľských nárečiach. Vzhľadom na svoju územnú okrajovosť – na slovensko-česko-poľskom pomedzí – nadobudli samostatnosť vo vlastnom vývine s archaizujúcim rázom¹⁸. Prvé informácie a poznatky o dialektoch horných Kysúc v okrese Čadca nájdeme v práci *Základové dialektologie československé* (1864) českého historika a filológa Aloisa Vojtěcha Šemberu. Podrobnejší opis hláskoslovnia dialektov kysuckého regiónu publikoval František Pastrnek v štúdiu *O nářečí polském v stolici Trenčínské* (1898). V roku 1916 Kazimierz Nitsch v *Monografii Polskich Cech Gwarowych* publikoval poznatky o niektorých hláskových osobitostiach v hornokysuckom jazykovom priestore, pričom sa odvolával na zistenia a texty Romana Zawilińskiego (*Przyczynek II. do etnografii górali polskich na Węgrzech*, 1896).

Výraznú nárečovú diferenciaciu kysuckej oblasti potvrdili výskumy poľských dialektológov. Všetky goralské nárečové oblasti vrátane enkláv zmapoval a opísal Mieczysław Małecki vo viacerých svojich prácach: *Do genezy gwar mieszanych i przejściowych* (1933), *O możliwości chronologizacji cech w gwarach przejściowych* (1933), *Język polski na południe od Karpat* (1938). Na mapách regionálneho diela *Atlas językowy polskiego Podkarpacia* (1934) autorov Mieczysława Małeckého a Kazimierza Nitscha je výberovo¹⁹ spracovaný jazykový materiál aj z kysuckých obcí Čierne a Vysoká nad Kysucou.

Z predvojnového obdobia existuje vzácny dialektologický materiál zo sedemnástich kysuckých lokalít²⁰, ktorý získal Václav Vážný nepriamou korešpondenčnou anketou prostredníctvom *Dialektologického dotazníka pre Slovensko*²¹ a ktorý nebol publiko-

¹⁴ J. Dudášová-Kriššáková, *Goralské nárečia. Odras slovensko-poľských jazykových kontaktov...*, s. 21; *Kapitoly zo slavistiky...*, s. 15 a *Goralské nárečia z pohľadu súčasnej slovenskej jazykovedy...*, s. 17.

¹⁵ J. Dudášová-Kriššáková, *Goralské nárečia. Odras slovensko-poľských jazykových kontaktov...*, s. 96.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ V. Kováčová, *Z problematiky archaizmov v slovenských nárečiach s osobitným zreteľom na sotácke nárečia severovýchodného Zemplína*, Ružomberok 2015, s. 146 – 147.

¹⁸ E. Pauliny, *Fonologický vývin slovenčiny*, Bratislava 1963, s. 51.

¹⁹ Autori získali materiál prostredníctvom dotazníka, ktorý pozostával dovedna z 942 otázok prevažne lexikálneho charakteru.

²⁰ Por. archív dialektologického oddelenia Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied (ďalej ADO JÚLEŠ SAV), v. v. i. v Bratislave (podrobnejšie A. Ramšáková, *Nárečia horných Kysúc...*, s. 28 – 29).

²¹ Dotazník v 26 číslach s abecedným indexom (s otázkami hláskoslovného, tvaroslovného i lexikálneho cha-

vaný v rozsahu pre dôslednejšie jazykové analýzy nárečí Kysúc. V okrese Čadca uskutočnil dialektologický výskum aj český bádateľ Adolf Kellner. Výsledky svojich zistení publikoval síce iba v dvoch štúdiách, *K charakteristice čadeckých nářečí* (1939 – 1940) a *K palatalisaci v čadeckých nářečích* (1946 – 1948), ale s výrazným vedeckým prínosom pre skúmané dialekty. Najviac publikovaných poznatkov o nárečiach hornokysuckého jazykového priestoru zo 6 obcí síce poskytuje *Atlas slovenského jazyka* (1968 – 1984), ale v ADO JÚLŠ SAV, v. v. i. v Bratislave je deponovaný najrozsiahlejší nárečový materiál z 13 obcí z okresu Čadca.

Na prelome posledných dvoch storočí pre hornokysucký nárečový priestor mali najvýraznejší prínos práce Alfreda Zarębu *Z polsko-słowackich stosunków językowych. Szkic glosowni gwary oszczadnickiej* (1988), Júlie Dudášovej-Kriššákovej *Goralské nárečia. Odras slovensko-poľských jazykových kontaktov na fonologickej rovine* (1993), kapitoly *Goralské nárečia na slovensko-poľskom jazykovom pomedzí a O lexike goralských nárečí z aspektu teórie jazykových kontaktov* publikované v monografii *Kapitoly zo slavistiky* (2001, s. 14 – 60), podkapitola *Jazykové kontakty v práci Kapitoly zo slavistiky, 2* (2008, s. 18 – 127), najnovšie *Goralské nárečia z pohľadu súčasnej slovenskej jazykovedy* (2016, 1. vyd. a 2017, 2. uprav. vyd.) a monografia Anny Ramšákovej *Nárečia horných Kysúc v okrese Čadca* (2020)²².

Nasledujúca deskripcia faktov o nárečiach v okrese Čadca – o pomedzných hornokysuckých a kysuckých goralských dialektoch rešpektuje ich synchronný stav opisovaný na podkladoch vlastne získaného dialektologického materiálu (z rokov 2000 – 2012)²³, v kontexte doterajších poznatkov, výkladov a doposiaľ nepublikovaných archívnych zápisov s ohľadom na regionálne rozšírenie výrazných archaizmov.

Nárečové špecifiká fonologickej roviny skúmaných dialektov Vokálny systém

Hlások a

Nie je novým zistením, že v dialektoch celej hornokysuckej nárečovej oblasti (v kysuckých goralských a v pomedzných hornokysuckých nárečiach) jednou z jednotiek ich vokálnych štruktúr je archaická redukovaná hlások a (najstaršie doložené doklady máme z 20-tych rokov 20. storočia z Čierneho, z Horelice s potvrdením jej systémového

rakteru) vydával Jazykový odbor Matice slovenskej v Turčianskom Svätom Martine v rokoch 1921 – 1931. Získaný materiál V. Vážný zhrnul v štúdiu *Nárečí slovenská*, publikovanej v Československej vlastivede (1934, III. zväzok), ktorá predstavuje prvý komplexný opis slovenských i neslovenských nárečí na území Slovenska. Zozbieraný jazykový materiál, rozexcerpovaný a systematicky zostavený v kartotéke, je v súčasnosti deponovaný v ADO JÚLŠ SAV, v. v. i. v Bratislave.

²² Podrobnejšie k dejinám výskumu dialektov v okrese Čadca porovnaj A. Ramšáková, *Nárečia horných Kysúc...*, s. 27 – 35.

²³ Ibidem, s. 21 – 22.

výskytu²⁴), alofóna fonémy /e/, ktorá sa vyskytuje vo väčšine pomedzných hornokysuckých nárečí (v lokalitách Kelčov, Klokočov, Kornica, Korňa, Olešná, Podvysoká, Raková a Staškov) a v goralských obciach Svrčinovec a Oščadnica, v ktorých funguje po tvrdých (vrátane stvrdnutej hlásky *c*, v Oščadnici vrátane stvrdnutých *š, č, ž*) a po obojakých spoluhláskach.

Podľa našich zistení sa v uvedených obciach hláska *a* využíva: 1) v „neutrálnej“ artikulácii redukovaného *a* (*ovās, ocət, jedən, kotəl, orəl*). To znamená, že jeho artikulácia nemá žiadne artikulačné odtienky, ktorými by sa v rámci vlastnej vokalickej štruktúry viac či menej približovala k inej, v rámci príslušného radu vokálov k artikulačne najbližšej hláske; 2) ako hláska *a* *a*-ového timbru, artikulačne sa *a* výrazne približuje k hláske *a*, v pomedzných hornokysuckých nárečiach funguje po perniciach *n, m* (*nadhernə zažitki, jednəho, něni možnə, zmə*); v Oščadnici za **q* v akuzatívne singuláru feminín typov *baba* a *ložnica* (*zañesla horə pot perinə zagroc', nakurilo s' ñega na ložnica na perinə*) a systémovo po stvrdnutých *š, č, ž* (*kñižək, gorčək*) a v Kelčove má pravidelné využitie v tvaroch adjektív feminín a neutier v nominatívne plurálu (*take vzacnə, štrikovanə ponoški kopytka, calə dñe prez zimu*); 3) *a* *y*-ového timbru, ktoré sa artikulačne výrazne približuje k hláske *y* a to predovšetkým v tvaroch substantív a v nominatívnych plurálových formách adjektív feminín a neutier (*žoltə kvetki, spoza zvoñica, ces kopca, zemjakovə haluški*) v obciach s pomedzným hornokysuckým nárečím.

Redukovaná hláska *a* má najvýraznejšie *a*-ový timbre (artikulačne je hláska *a* najbližšie k hláske *a*) v tvaroch slovíes (vrátane slovesa byť) prvej osoby plurálu prezenta v skupine pomedzných hornokysuckých nárečí v lokalitách Staškov, Podvysoká a Olešná (*zmə, robimə, kupimə*).

Vzhladom na existenciu a využitie redukovanej hlásky *a* *a*-ového timbru na území celých horných Kysúc môžu práve najzaujímavejšie javy morfolologickej roviny dialektu Kelčova vo Vysokej nad Kysucou byť považované aj za najspornejšie. Ide o koncovku *-a* 1) v akuzatívne singuláru v tvaroch adjektív neutier v nominatívne a v akuzatívne singuláru, ktorá je vlastná tvarom ženských adjektív (*maslo bylo take bela, čista zbože, prišlo zla počase, veš take ñeco stara*) a 2) v tvaroch feminín v akuzatívne singuláru deklinačného typu *baba* (*xoval'i koza, pošli dojic koza, na ta svazba, našo cetka brala voda, mamka pre-najimal'i izba*)²⁵.

Hláska *y*

Ďalšou lokálne najpríznačkovejšou jednotkou vokalickej štruktúry skúmaných dialektov, so stabilným miestom v subsysteme vokálov, je hláska *y*. V pomedzných hornokysuckých dialeктоch (okrem Makova, Turkova v Turzovke a Milošovej) je vokál *y* alofónou, kombinatným variantom fonémy /i/. V kysuckých goralských nárečiach okrem Horelice a v Milošovej je hláska *y* samostatnou fonémou.

²⁴ Materiál je deponovaný v ADO JÚLŠ SAV, v. v. i. v Bratislave.

²⁵ Podrobnejšie pozri A. Ramšáková, *Nárečia horných Kysúc...*, s. 44 – 46, 66 – 77, 133 – 136, 175 – 177.

Na základe našich zistení sa v oblasti pomedzných hornokysuckých nárečí rozlišuje: 1) y „neutrálnej“ artikulácie (*pysk, syr, vyč, bicygel*) bez akéhokoľvek artikulačného od-tienka a 2) y ϑ -ového timbru, artikulačne sa približuje k hláske ϑ , artikulované vo formách adjektív maskulín očividne najmä po perniciach (*upečeny, z hliny, stryna, vyropki, pri tyx*). S ohľadom na vyššie uvedené závery, ktoré vyplývajú z našich analýz, v kontexte dotera-jších výskumov a zápisov, sa ukazuje ako zaujímavá najmä koncovka *-em*, resp. *-əm* (*gaz-dem/gazdəm, vozem, tydňem; sukнем/suknam, poleм, čelačem/čelъynckem, muzykantəm*) v tvaroch maskulín a neutier v inštrumentáli singuláru v goralských lokalitách.

Podľa údajov A. Kellnera sa v 30-tych rokoch minulého storočia v Oščadnici využíva-la koncovka *-ým* (*čoským, kosokým*), v Čiernom bádateľ zaznamenal koncovku *-əm* (*bapskəm, mlykəm*). Na širšom území Tešínska fungovala koncovka totožná s tou, ktorú zapísal v kysuckej goralskej Oščadnici *-ým* (*-ym*) (*xłopým, lasým, kůňým, rńastým, ły-kym, źefčackým*)²⁶. V 60-tych rokoch 20. storočia A. Zaręba zapísal v Oščadnici dva su-fixy *-ym* a *-ým* v inštrumentáli singuláru maskulín a neutier (*gorčkym, okym, makym, rogyм, dýnkým*)²⁷. V 80-tych rokoch minulého storočia na Kysuciach zaznamenala J. Du-dášová-Kriššáková v uvádzaných tvaroch tri koncovky: *-ym* (*drevym, tym plomyňym, tym dymym*) doloženú z Oščadnice, *-em* z Čierneho (*čornym plotnem*), *-əm* zo Svrčinovca (*oknəm*)²⁸.

Usudzujeme, že koncovky tvarov maskulín a neutier v inštrumentáli singuláru v ky-suckých goralských dialektoch, ktoré čítame zo zápisov A. Kellnera, A. Zarębu a J. Du-dášovej-Kriššákovovej, odkazujú na priebeh uskutočnenej zmeny a súčasne potvrdzujú, že v čase ich výskumov zmena *-em* > *-ym* v morfológických pozíciách ešte stále nebola de-finitívne vykonaná. Podľa nášho názoru k uvedenej zmene *-ym* > *-em* mohlo dôjsť takto: *xlopem* > *xłopým* > *xlopym* a rozdielne zápisy autorov, predovšetkým používanie na prvý pohľad nejasných grafém – čiže hlások, nemuseli byť výsledkom nejednotnosti v grafic-kých zápisoch. V konečnom dôsledku by grafémy mohli dokumentovať priebeh zmeny hlásky *e* na hlásku *y* nielen v príslušnej pozícii (*e* > *y* > *y*); hláska *y* predstavuje zvuk medzi *e* a *y*²⁹.

Hláska ϱ

Vokál ϱ (najstaršie doložené archívne zápisy z 20-tych rokov 20. storočia dokumen-tujú existenciu hlásky v obciach Čierne, Skalité, Svrčinovec a Oščadnica a s najväčšou

²⁶ A. Kellner, *K palatalisaci v čadeckých nářečích*, Bratislava 1946 – 1948, s. 142; A. Kellner, *Východolašská náře-čí*, I, Brno 1946, s. 142, 144, 151.

²⁷ A. Zaręba, *Z polsko-slowackich stosunków językowych. Szkic glosowni gwary oszczadnickiej*, „Studia linguistica Polono-Slovaca“, t. 1, K. Rymut, J. Reichan, M. Majtán, I. Ripka (red.), Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1988, s. 29, 35.

²⁸ J. Dudášová-Kriššáková, *Goralské nářečia. Odraz slovensko-poľských jazykových kontaktov...*, s. 145 – 147; *Goralské nářečia na slovensko-poľskom jazykovom pomezí...*, Bratislava 2008, s. 96 a *Goralské nářečia z pohľadu súčasnej slovenskej jazykovedy...*, s. 202.

²⁹ Tu treba upozorniť na protichodné hodnotenie tej-istej grafémy. U A. Kellnera *y* je hláskou *y* bližšou k *y* než k *e*, v zápisoch A. Zarębu je to s najväčšou pravdepodobnosťou naopak, keďže v poľskej historickej jazykovede uvedená graféma *y* zastupuje hlásku *y* bližšej k *e*. Počas nášho výskumu sa v danej pozícii vyskytovala hláska ϱ vo svojej neutrálnej artikulácii; A. Ramšáková, *Nářečia horných Kysúc...*, s. 66, 138 – 140, 177 – 178.

pravdepodobnosťou aj z Olešnej z vrchu Hlavice³⁰) je výrazným archaizmom fungujúcim vo väčšine goralských nárečí. Dokazuje prirodzené kontinuum goralských nárečí s južnými malopoľskými nárečiami (po Nisko-Olkusz). So sliezskymi (po Brzeg-Kluczbork) a lašskými nárečiami tvoria južný pás nárečí, v ktorých sa hláska zachovala ako samostatná fonéma a ako jediná z pôvodných troch zúžených hlások (*o, a, e*) sa udržala takmer na celej oblasti goralských nárečí³¹. Na Kysuciach v dialekte goralskej časti Čadečky a Horelice³² zánik zúženej hlásky *o*, splynutím s fonémou /*o*/, je výsledkom vplyvu slovenských nárečí³³.

Hláska *o*, ktorá sa nesystémovo vyskytuje v pomedzných hornokysuckých nárečiach, by mohla byť presahom zo susednej goralskej nárečovej oblasti. Myslíme si však, že ide o hlásku sliezsko-českú (ktorá nadväzuje na poľský pôvod) a tá prenikla do oblasti pomedzných hornokysuckých dialektov. Na územie Kysúc sa dostala prostredníctvom obyvateľov zo Sliezska, z okolia Jablunkova a Tešína. Je preto viac ako pravdepodobné, že v lokalitách s pomedzným hornokysuckým nárečím (v pozíciách prevažne vo vnútri slova) je reliktom a pozostatkom zo starších čias živých a intenzívnych slovensko-sliezsko-českých kontaktov. Rovnako by sme mohli interpretovať aj výsledky v hláskosloví, v ktorých majú pomedzné hornokysucké dialekty s kysuckými goralskými nárečiami rovnaké či podobné výsledky (nejde len o hláskové zmeny ako je reflex *o* za psl. *a*, dispalatalizácia poľského typu či výskyt veľmi mäkkých sykaviek; ale patria sem aj napr. tvary adjektív feminín v nominatíve singuláru s príslušnou pádovou koncovkou *-o*, napr. *hľiňano dlaška, starosvecko baba, šumno staro mamka*). Vzhľadom na existenciu viacerých javov aj morfológického plánu, príznačných pre dialekt Kelčova (súčasť Vysokiej nad Kysucou), ktoré majú systémovú povahu (koncovka *-a* v adjektívach neutier v nominatíve a v akuzatíve singuláru, napr. *maslo bylo take bela, čista zbože, prišlo zla počase, veš take něco stara*), si myslíme, že výrazný vplyv na formovaní nárečového rázu Kelčova mal český sliezsky živel s genetickou väzbou na poľské nárečia. Z toho dôvodu sa na prvý pohľad javí, že dialekt Kelčova má viacero spoločných črt s kysuckými goralskými nárečiami. Zúžená hláska *o* má v Kelčove pevné miesto v štruktúre vokálov (v ostatných lokalitách s pomedzným hornokysuckým dialektom, v ktorých sme ju zaznamenali, má sporadický výskyt). Zdá sa, že v kelčovskom dialekte má vokál systémovú povahu, pretože funguje v pozíciách za psl. *o* aj za psl. *a*. Nepotvrdilo sa nám však jej pravidelné využívanie v morfológických pozíciách. Okrajovosť územia tejto osady zohrala dôležitú úlohu pri utváraní jej archaizujúceho rázu.

³⁰ Pozri ADO JÚLŠ SAV, v. v. i. v Bratislave.

³¹ J. Dudášová-Kriššáková, *Goralské nárečia. Odras slovensko-poľských jazykových kontaktov...*, s. 56 – 57.

³² Obidve lokality sú periférnymi súčasťami mesta Čadca; rovnako je tomu aj s negoralskou Milošovou.

³³ Horelica až do roku 1944 bola samostatnou obcou (M. Majtán, *Názvy obcí Slovenskej republiky. Vývin v rokoch 1773 – 1997*, Bratislava 1998, s. 53) s goralským nárečím. Preto ak hovoríme o výskyte hláskových javov slovenskej proveniencie v Horelici, mali by sme v nárečí tejto lokality rátať s istou mierou pôsobenia spisovnej formy slovenského jazyka a rozlišovať medzi vplyvmi, ktoré sú výsledkom pôsobenia spisovnej slovenčiny – sem by sme mali azda zaradiť aj fungovanie hlásky *ä* v horelickom dialekte (v ktorom hláska nemá systémové využitie) a o javoch, ktoré vznikli v dôsledku kontaktov so susednými slovenskými nárečiami, napr. zánik domácej pôvodnej hlásky *y* v prospech hlásky *e*, ale aj už spomínaný zánik zúženého vokálu *o*. Prípadne by sme mohli hovoriť o starších a novších asimilačných tendenciách (podrobnejšie A. Ramšáková, *Nárečia horných Kysúc...*, s. 41 – 44, 84 – 96, 180 – 181).

Ukazuje sa, že ide o lokalitu, v dialekte ktorej akoby sa zliali všetky najpríznačkovejšie javy celej hornokysuckej nárečovej oblasti³⁴.

Konsonantický systém

Hlásky *b, p, m, v, ě, p̣, ṃ, ṿ*

Už koncom 30-tych rokov 20. storočia bol zaznamenaný vývinový pohyb v subsystéme konsonantov³⁵. V rámci celého nárečového priestoru horných Kysúc v okrese Čadca možno hovoriť o základnom vývinovom pohybe v podsysteme konsonantov, o zániku párovej mäkkosti spoluhlások, pretože v rade labiál došlo k depalatalizácii pôvodne mäkkých pernic v celom skúmanom priestore (teda čiastočne okrem Rakovej a Milošovej). V porovnaní s doterajšími údajmi z čadčianskej nárečovej oblasti, podľa našich zistení, v dôsledku asynchrónnej artikulácie nastala depalatalizácia *ḅ, p̣, ṃ, ṿ* > *bj, pj, mj, vj* a strata mäkkosti pernice bola kompenzovaná jotáciou. Spojenia *bj, pj, mj, vj* za pôvodné *ě, p̣, ṃ, ṿ* fungujú v pomedzných hornokysuckých dialektoch (okrem Makova, Turkova v Turzovke a tiež Milošovej) v pozíciách pred vokálmi *a* a *o*, striednicami za psl. *ę* (*pjaċ, pjoty, mjaki, vjajċinu, svjotki, hovjado*), v kysuckých goralských nárečiach v pozícii pred samohláskami zadného radu *a, o, ɔ*, súčasnými reflexami za psl. *a, ě, ę* (*robjom, pjontek, pamjontka, vjater, gvjazda*)³⁶.

Depalatalizácia mäkkých perných spoluhlások dokazuje, že vývin mäkkostnej konsonantickej korelácie v celom nárečovom priestore okresu Čadca sa ubera smerom k obmedzeniu korelácie na mäkkostné páry s výraznejším kontrastom³⁷ a je výsledkom motivovaným vonkajším vplyvom slovenských nárečí. V skúmaných dialektoch došlo k oslabeniu dištinkívneho príznaku palatalizovanosti a k zániku mäkkých pernic (dôkazom a dôsledkom depalatalizácie uvedených labiál je sprievodná jotácia po pernici) v postavení pred samohláskami *a, o, ɔ* v dôsledku splynutia mäkkého konsonantu s tvrdým³⁸.

Podľa údajov A. Kellnera sa v pomedzných hornokysuckých dialektoch zachovala stopa po palatalizácii pernic, s odlišnosťou v dialekte Staškova – tu zaznamenal tvrdú pernicu iba v pozícii pred pôvodným *ĵ*. Zároveň sa potvrdila skutočnosť, že aj v kysuckých goralských nárečiach je tomu rovnako. Ide o pozície, v ktorých sa v kysuckých goralských nárečiach zachovala. Podľa výskumov A. Kellnera z konca 30-tych rokov 20. storočia zanikli pernice v pozícii pred hláskami predného radu (*i, y, e*) na území pomedzných hornokysuckých nárečí, ale túto skutočnosť neuvádza M. Maľecki.

³⁴ Podrobnejšie pozri *Ibidem*, s. 133 – 136, 178 – 180.

³⁵ A. Kellner, *K palatalisaci v čadeckých nářečích...*, s. 140.

³⁶ A. Ramšáková, *Nářečia horných Kysúc...*, s. 61 – 62, 97 – 101, 181 – 184.

³⁷ J. Dudášová-Kriššáková, *Goralské nářečia. Odras slovensko-poľských jazykových kontaktov...*, s. 97.

³⁸ *Ibidem*, s. 103.

Zánik mäkkých perných konsonantov pred samohláskami *i, y, e* v kysuckých goralských nárečiach potvrdila v 80-tych rokoch minulého storočia J. Dudášová-Kriššáková³⁹. Autorka tým upozornila na fakt – ak porovnáваме údaje A. Kellnera z kysuckej goralskej dialektovej oblasti a A. Zarebu z Oščadnice (v lokalite depalatalizáciu dialektológ zaznamenal skôr ako tendenciu) –, že depalatalizácia pernic pred hláskami predného radu sa uskutočnila aj v dialekte Oščadnice a Svrčinovca. Podľa A. Kellnera sa mäkké pernice využívali vo všetkých pozíciách (pred *i, y, e, a, o*) v Čiernom a v Skalitom⁴⁰. Slabú jotáciu bez mäkkej pernice zaznamenala A. Ferencíková v Oščadnici⁴¹.

Z údajov je zjavné, že už v 40-tych rokoch minulého storočia v dialeктоch v okrese Čadca existovali, a nazdávame sa, že ešte stále koexistovali v čase nášho výskumu tri vývinové štádiá pôvodne mäkkých pernic: 1) rad mäkkých pernic, ktoré označujeme grafémami *b, p, m, v* v Rakovej a v Milošovej (*závazač, svátky, bela, roba*), 2) rad pernic so slabou jotáciou po perných spoluhláskach ako dôkaz staršieho vývinového stavu nesy- stémovej a prechodnej povahy, mäkké pernice sme zaznamenali v čase ich zániku (v Turzovke časti Hlinené, menej v Korní, Klokočove, v pozíciách pred hláskami *e, y* v Skalitom, Čiernom a v Oščadnici), ide o sprievodnú slabú jotáciu, ktorú graficky označujeme *i* v skupinách *bⁱ, pⁱ, mⁱ, vⁱ* (*doⁱvýsc', pⁱeši, vⁱežli, vⁱeru, vⁱečor, pⁱeřiny, ovⁱes, mⁱešonc*), 3) depalatalizované pernice s artikulačne a akusticky jasne vydeliteľnej jotačnou zložkou fungujúcou po pernici v uvádzaných pozíciách, ktorú označujeme grafémou *j* v skupinách *b_j, p_j, m_j, v_j* (*m_jaso, p_jač, pam_jontka, drev_jany, v_jater*)⁴².

V 90-tych rokoch minulého storočia J. Dudášová-Kriššáková upozornila, že v dôsledku intenzívneho procesu slovensko-poľskej interferencie depalatalizácia v goralských nárečiach sa bude rozširovať pozične aj teritoriálne. Uvedené analogicky treba prijať aj v súvislosti s hodnotením situácie konsonantického podsystemu fungujúceho v pomedznych hornokysuckých dialeктоch. Je to práve oslabovanie párovej mäkkosti spoluhlások a s tým súvisiace zjednodušovanie spoluhláskového systému (a v konečnom dôsledku vedie k zníženiu počtu konsonantických hlások), ktoré dialektologička považovala a považuje za základný vývinový pohyb v konsonantickom subsysteme goralských nárečí. Východisko depalatalizačného procesu *b, p, m, v > bⁱ, pⁱ, mⁱ, vⁱ > b_j, p_j, m_j, v_j* v dialeктоch horných Kysúc treba spájať s procesom stvrdnutia mäkkých labiál v korenných morfédoch (*vⁱra – vⁱeřič > v_jra, v_jeřič, cukⁱerki, kⁱedy > cuk_jerki, k_jedy*), ktorá je výsledkom zmeny motivovanou vonkajším vplyvom slovenských nárečí. Zmeny v pozíciách typu *pⁱontek, vⁱara – vⁱeřič, bⁱoly – bⁱylⁱč > p_jontek, v_jara – v_jeřič, b_joly – b_jylⁱč* sú depalatalizačnými zmenami v dôsledku vnútorných vývinových tendencií⁴³, a teda

³⁹ Ibidem, s. 96 – 106.

⁴⁰ A. Kellner, *K palatalisaci v čadeckých nářečích...*, s. 139 – 141.

⁴¹ Por. vypísaný (v 60-tych rokoch 20. storočia) *Dotazník pre výskum slovenských nárečí z príslušnej obce*, Bratislava 1947, listy 7, 8, 9, 13, 14, 16, deponovaný v ADO JÚLŠ SAV, v. v. i. Podľa údajov E. Gašince v *Dotazníku* z obcí s pomedzným hornokysuckým dialeктоm (okrem Makova) slabá sprievodná jotácia po mäkkej pernici fungovala v Staškove, v ostatných obciach zaznamenal plnú mäkkosť pernic vo všetkých pozíciách; porovnaj ADO JÚLŠ SAV, v. v. i. v Bratislave.

⁴² A. Ramšáková, *Nářečia horných Kysúc...*, s. 61 – 62, 97 – 101, 181 – 184.

⁴³ J. Dudášová-Kriššáková, *Goralské nářečia. Odras slovensko-poľských jazykových kontaktov...*, s. 42, 68 – 69, 105; *Kapitoly zo slavistiky...*, 2, s. 90 a *Goralské nářečia z pohľadu súčasnej slovenskej jazykovedy...*, s. 68.

spôsobujú obmedzovanie konsonantickej mäkkostnej korelácie. J. Dudášová-Kriššáková dospela k záveru, že proces zmeny mäkkých perníc na spoluhláskové skupiny nastáva v dôsledku asynchrónnej artikulácie a napr. F. Sowa ho pokladá za depalatalizáciu⁴⁴.

Doterajšie výskumy (zápisy) dialektov z okresu Čadca dokumentujú, a teda dokazujú, že (nielen) v kysuckej nárečovej oblasti k uvádzaným vývinovým pohybom nedochádza zo dňa na deň. Ani v čase nášho výskumu v okrese Čadca ešte stále sme nemohli hovoriť o absolútnom zániku mäkkých perníc. Ako sme uviedli, ako pozostatok staršieho vývinového stavu sme počuli mäkké pernice (*b, p, m, v*) aj mäkké pernice v čase ich zániku (v čase nášho výskumu u najstarších žijúcich nositeľov miestnych nárečí) so sprievodnou slabou jotáciou (v zápisoch ju zastupuje graféma *i* po pernici). Avšak zánik perných hlások potvrdila fungujúca prevažujúca vývinová línia s už depalatalizovanými pernicami a jasne artikuláčne vydeliteľnou jotáciou (v zápise ju zastupuje graféma *j*) po pernici pred náležitým vokálom. Veľmi podobne sa javia na prvý pohľad zmeravené tvary v morfológických pozíciách. Ide o formy osobných životných maskulín v nominatívnej plurálu. Tvary končiace na staršiu koncovku *-ov'ie* sme u najstarších nositeľov nárečí zaznamenali v ojedinelých prípadoch (v Skalitom *gazdov'ie*, v Čiernom *družbov'ie*), pričom systémovo ten istý informátor využíva tvary končiace na *-ove* (v Skalitom *družbove*, *fotrove*, *ojcove*, *svatove*, v Čiernom *occove*, *gazdove*, v Oščadnici *družbove*, *occove*, vo Svrčinovci *ocove*). Podľa porovnaní posledných údajov z kysuckej goralskej nárečovej oblasti publikované v *Atlase slovenského jazyka*⁴⁵, zápisov J. Dudásovej-Kriššákovovej⁴⁶ a A. Ďuricovej⁴⁷, došlo k zániku mäkkej pernice a slabej jotácie po pernici. Čiže došlo k zmene *ojcov'ie > ojcove*, čím sa tvary príslušných maskulín plne priblížili tvarom fungujúcim v pomedzných hornokysuckých nárečiach. Preto by sme mali hovoriť o zmene motivovanej vonkajším vplyvom slovenských nárečí.

Hláska *r'*

Ďalším archaizmom, ktorý sa v celom hornokysuckom nárečovom priestore (čiže v kysuckých goralských a v pomedzných hornokysuckých nárečiach) vyskytuje aj v súčasnosti, je mäkké *r'* (za psl. *r*). Paradoxne s väčšinovým výskytom v lokalitách s hornokysuckým pomedzným nárečím v lokalitách Raková, Olešná, Klokočov, Korňa, Kornica, v pozícii pred hláskami *y, a, o*, reflexami za psl. *i, ь, e, ě, a, ě* a *o* (*dopr'ala*, *hr'ešny*, *hr'ač*, *pr'ačel'*, *pr'ažem*, *var'a*). So sprievodnou slabou jotáciou po *r'* sme ju zaznamenali v Turzovke v časti Hlinené (*pr'iaša*, *zgr'yymbič*, *spr'iatol*) a ako relikť častejšie v goralskej Oščadnici (*byli tr'io*, *popr'otku*, *gr'yxi*, *kur'yl s'ňek*). Práve okrajová poloha týchto nárečí zohrala dôležitú úlohu pri formovaní celkového archaickejšieho charakteru týchto nárečí a mäkké *r'* (spolu s palatalizovanými sykavkami) v okrajových kysuckých nárečiach sú petrefaktom pôvodných staropoľských hlások. Ako vyplýva z údajov a poznatkov

⁴⁴ J. Dudášová-Kriššáková, *Goralské nárečia z pohľadu súčasnej slovenskej jazykovedy...*, s. 68.

⁴⁵ *Atlas slovenského jazyka*, II/1, *Flexia*, Časť prvá, *Mapy*, sprac. J. Štolc, Bratislava 1981, s. 61, 63 – 66 a II/2, Časť druhá, *Úvod – komentáre*, Bratislava 1978, s. 50 – 59.

⁴⁶ J. Dudášová-Kriššáková, *Kapitoly zo slavistiky...*, 2, s. 95 – 96, 98.

⁴⁷ A. Ďuricová, *Morfologický systém kysuckých goralských nárečí*, Prešov 2002, s. 35 – 38.

J. Dudášovej-Kriššákovéj⁴⁸, relikty hlásky *r'* sa nezachovali ani v lašských, ani v južných sliezskych nárečiach, ako ani v ostatných skupinách goralských nárečí. Na udržanie reliktovej kysuckej nárečovej oblasti vplývala skutočnosť, že kysucké goralské nárečia tvoria prechodný malopoľsko-sliezsky typ dialektov, v ktorých sa na jednej strane udržali archaické vývinové črty malopoľské či sliezske, a ktoré na druhej strane boli zasiahnuté intenzívnym procesom slovensko-poľskej interferencie.

Hláska ř

V skúmanej oblasti sa zachováva hláska ř, výsledok staropoľskej zmeny *r' > ř* z 13. storočia. Hláska ř, ktorá sa na Kysuciach systémovo vyskytuje v jedinej obci Skalitě (najstaršie záznamy o existencii frikatívneho ř v kysuckej nárečovej oblasti s údajom, že je na ústupe, máme z roku 1898 od F. Pastrnka z textov A. V. Šemberu z obdobia približne okolo roku 1864⁴⁹; posledné spoľahlivé údaje z vymedzeného priestoru sú z 90-tych rokov minulého storočia, ktoré publikovala J. Dudášová-Kriššáková) a patrí k tým diferencným črtám goralských nárečí, ktoré boli najskôr zasiahnuté procesom slovensko-poľskej interferencie a ktoré najskôr podľahli zmenám motivovaným vonkajším vplyvom slovenských nárečí⁵⁰, sa využíva v severnej časti poľských dialektov a v južnej časti územného rozšírenia nárečí poľského pôvodu – v južných sliezskych, v lašských, v kysuckých, v oravských, v podhalských a v spišských nárečiach, pričom jej zánik vyplýva z celkovej tendencie k jej zániku, ktorá sa začala prejavovať už v 15. storočí a pokračuje až dodnes⁵¹. Nazdáva sa (pretože alebo A. Kellner, alebo M. Małecki nemali postačujúci materiál k doloženiu existencie frikatívneho ř v kysuckej goralskej dialektovej oblasti), že hláska ř vo Svrčinovci s najväčšou pravdepodobnosťou zanikla ešte pred rokom 1938 (opierame sa tu o údaje A. Kellnera z jeho výskumov z roku 1939 na Kysuciach, ktoré publikoval o niečo neskôr) a v obci Čierne v dobe medzi 40-tymi a 80-tymi rokmi minulého storočia, pretože J. Dudášová-Kriššáková zaznamenala hlásku ř v obci Čierne už ako relikta a systémovo iba v Skalitom. Náš výskum potvrdil, že v Čiernom sa hláska ř vyskytuje nanejvýš ako alofóna a to iba v páse osád bezprostredne susediacich s územím mazurujúceho Skalitého⁵².

⁴⁸ J. Dudášová-Kriššáková, *Goralské nárečia. Odras slovensko-poľských jazykových...*, s.96; pozri tiež J. Dudášová-Kriššáková, *Kapitoly zo slavistiky*, Prešov 2001, s. 43.

⁴⁹ F. Pastrnek, *O nářečí polském v stolici Trenčtnské*, in: *Rozprawy filologické věnované Janu Gebauerovi*, Praha 1898, s. 136, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?title=File%3ARozprawy_filologick%C3%A9_9_v%C4%9Bnovan%C3%A9_Janu_Gebauerovi_-_1898.djvu.

⁵⁰ J. Dudášová-Kriššáková, *Goralské nárečia. Odras slovensko-poľských jazykových kontaktov...*, s. 91.

⁵¹ *Ibidem*, s. 86 – 87.

⁵² V Čiernom ide o osady Jašúrkovci, Gelačákovci, Špilovci, Benčíkovci, Plačická a Sosnovie – bezprostredne susediace s chotárom Skalitého; frikatívne ř autochtóni v uvedených osadách obce Čierne využívajú iba v slovách a v tvaroch, ktoré sú frekventovanejšie (*přišíc, přivitaňe, přigarnuć, přišla, im gvařili, předome, dobre, kuřocy, zemřyc, dřevjany*) tí istí používatelia miestneho nárečia obce Čierne v uvádzaných osadách nesystémovo využívajú aj varianty dokazujúce mazurenie a koncové -k (A. Ramšáková, *Nárečia horných Kysúc...*, s. 62 – 63, 106 – 110, 184 – 185).

Hláska μ

Ďalším závažným zistením, ktorým treba korigovať doterajšie poznatky, je skutočnosť, že v goralskej obci Svrčinovec sa vyskytuje hláska μ systémovej povahy v pozícii očakávaného l za staršie l (*pouažnički, xup, učekou, xožiuy, byuo, za'ouo še to*) a je tu opozícia $\mu - l$. Na ostatnom území v dialektoch okresu Čadca funguje dvojčlenná opozícia $l - l^{53}$. Vývin laterál vo svrčinovskom nárečí nadväzuje na vývin v susedných dialektoch sliezkej proveniencie – v južnej časti nárečí poľsko-českého zmiešaného pruhu a poľských sliezskych nárečí⁵⁴. Niet žiadnych pochybností, že na horných Kysuciach nie je trojčlenný systém laterál⁵⁵.

Hlásky $z, z', \acute{z}, \acute{z}', \acute{z}, s, s', \acute{s}, \acute{s}', \acute{z}, \acute{z}', \acute{z}, \acute{z}', \acute{z}, c, c', \acute{c}, \acute{c}', \acute{c}$

Najpestrejšia situácia je v rade sykaviek. Jej rozsiahlejšiu diferenciáciu v hornokysuckom regióne ako prvý zaznamenal A. Kellner. Bádateľovi nemožno uprieť obrovské zásluhy za dovtedy najdetailnejší opis a výklad existujúcich konsonantických štruktúr v tomto nárečovom priestore, hlavných vývinových tendencií a pohybov v sledovaných nárečových systémoch. V kysuckej goralskej dialektovej oblasti o niečo neskôr nárečovú situáciu nesmierne objasnila svojím výskumom J. Dudášová-Kriššáková. Nadväzujúc na poznatky našich predchodcov, aktualizujúc situáciu vlastným výskumom, sme potvrdili: konsonantický systém v Čiernom, ktorý má tri rady sykaviek $z - \acute{z} - \acute{z}, s - \acute{s} - \acute{s}, \acute{z} - \acute{z}' - \acute{z}'$, $c - \acute{c} - \acute{c}$, v Skalitom fungujú korelačné dvojice $z - \acute{z}, s - \acute{s}, \acute{z} - \acute{z}', c - \acute{c}$; v nárečí Skalitého ako v jedinej obci na Kysuciach systémove funguje mazurenie, ktoré sme zaznamenali s nesystémovou povahou v Čiernom v osadách najbližšie susediacich s obcou Skalité⁵⁶. V systéme konsonantov v Oščadnici sa udržali pôvodné tri rady sykaviek $z - z' - \acute{z}, s - s' - \acute{s}, \acute{z} - \acute{z}' - \acute{z}', c - c' - \acute{c}$; v niektorých osadách Oščadnice, ktoré bezprostredne susedia

⁵³ Okrem Makova a Turkova v Turzovke; v Makove je pozíčne obmedzený výskyt mäkkého l .

⁵⁴ A. Kellner, *Východolašská nářečí*, I, Brno 1946, s. 168 – 202, 238 – 239; J. Bělič, *Přehled nářečí českého jazyka (s mapkou)*, Praha 1968, s. 69, 76, 78; Idem, *Nástin české dialektologie*, Praha, 1972, s. 285, 316 – 317; A. Lamprecht, *České nářeční texty*, Praha 1976, s. 288, 322 – 323, 325 – 327; K. Dejna, *Atlas polskich innowacji dialektalnych*, Warszawa – Łódź 1994, mapa 15C; *Český jazykový atlas*, 4, Praha 2014, s. 40 a PRO – mapa E4b a *Dodatky*, Praha 2011, s. 387 – 388.

⁵⁵ A. Kellner, *K palatalisaci v čadeckých nářečích...*; *Atlas slovenského jazyka*, I/1, Vokalizmus a konsonantizmus, Časť prvá, *Mapy*, hlavný autor J. Štolc, Bratislava 1968, s. 225, 227; M. Małecki, *Do genezy gwar mieszaných i przejściowych (ze szczególnem uwzględnieniem granicy językowej polsko-czeskiej i polsko-słowackiej)*, 1934, in: *Dialekty polskie i słowiańskie*, J. Rusek (red.), Kraków 2004, s. 129 – 133; M. Małecki, K. Nitsch, *Atlas językowy polskiego Podkarpacia*, cz. 2, Kraków 1934; originálne zápisy M. Małeckého z Čierneho dostupné na <https://rcin.org.pl/dlibra/publication/41365/edition/21181>; A. Zaręba, *Z polsko-słowackich stosunków językowych. Szkic głosowni gwary oszczadnickiej*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1988; V. Vážný, *Z mezislovanského zeměpisu. Příspěvek k dokumentární hodnotě díla: M. Małecki i K. Nitsch, Atlas językowy polskiego Podkarpacia*, Kraków 1934, Praha 1948; J. Dudášová-Kriššáková, *Goralské nářečia. Odras slovensko-poľských jazykových kontaktov...*, s. 106 – 107; *Kapitoly zo slavistiky*, Prešov 2001; *Goralské nářečia z pohľadu súčasnej slovenskej jazykovedy*, Prešov 2016; 2017.

⁵⁶ V Čiernom ide o osady Jašúrkovci, Gelačákovci, Špilovci, Benčíkovci, Pľačiská a Sosnovie – bezprostredne susediace s chotárom Skalitého; tí istí používatelia miestneho nárečia obce Čierne v uvádzaných osadách nesystémove využívajú aj varianty dokazujúce koncové $-k$ a frikatívne \acute{r} iba v slovách a v tvaroch, ktoré sú frekventovanejšie (A. Ramšáková, *Nářečia horných Kysúc v okrese Čadca*, Bratislava, 2020, s. 62 – 63, 106 – 110, 184 – 185).

s chotárom obce Skalité, sa nám počas našich výskumov potvrdilo, že palatalizované sykavky splynuli s palatálnymi. Bola to práve J. Dudášová-Kriššáková⁵⁷, ktorá upozornila na systémový výskyt palatalizovaných sykaviek v goralskej Oščadnici. V konsonantickom systéme goralskej časti Čadečky fungujú tri rady sykaviek *z – ž – ẓ̌, s – ś – ṣ́, ʒ – ʒ̣ – ʒ̣̣, c – ć – ć̣*; v Horelici a vo Svrčinovci dva rady sykaviek *z – ź, s – ṣ́, ʒ – ʒ̣, c – ć̣*; konsonantický systém Korne, Kornice, Klokočova, Turzovky v časti Hlinené, Olešnej, Podvysokej, Staškova a Rakovej, Milošovej majú dva rady *ź, ṣ́, ʒ̣, ć̣* oproti *z, s, ʒ, c* (okrem dialektu lokalít Makov, Vyšný Kelčov a Turkov v Turzovke – v týchto lokalitách existujú dva rady sykaviek *z, s, ʒ, c* a *ź, ṣ́, ʒ̣, ć̣*).

V nárečiach obcí Horelica, Svrčinovec, Vyšná Korňa, Klokočov a Olešná dochádza k splynutiu *ź, ṣ́, ć̣* so sykavkami *z, ś, ć*; ide o všeobecnú tendenciu stierania rozdielu v artikulácii v rade veľmi mäkkých sykaviek⁵⁸.

Nárečové špecifiká morfolologickej roviny skúmaných dialektov Tvary adjektív maskulín v genitíve a v akuzatíve singuláru

V kysuckých goralských nárečiach došlo k územnému rozšíreniu už existujúcej tendencie aj v tvaroch adjektív maskulín v genitíve a v akuzatíve singuláru, ktoré sa diferencujú do dvoch skupín iba v Čiernom. Analýza nami zozbieraného nárečového materiálu potvrdila pravidelné využívanie mäkkého typu v príslušných pádoch a v čísle s pôvodným zakončením na *-igo* iba v dialekte spomínanej obce. Takúto koncovku sme zaznamenali aj v Oščadnici, ale zďaleka nie v takom rozsahu. V ostatných kysuckých goralských lokalitách (okrem Skalitého, kde k vyrovnaniu došlo ešte v období pred naším výskumom), teda aj vo Svrčinovci, sa potvrdzuje pokračovanie všeobecnej tendencie splynutia tvarov adjektív mäkkého skloňovacieho typu s tvarmi tvrdého skloňovacieho typu *vel'kigo > vel'kého > vel'kego < mlodego* a ktorá sa analogicky viaže aj na príslušné tvary zámen, na formy privlastňovacích a radových čísloviek (v Čiernom *ňejakigo poľskigo povodu, drugigo roku – calego pľacu, maminego brata*; v Oščadnici *fšel'ikigo occa ukazujum – brata mloččego, ot svojego tatki*; v Skalitom *ze zgrěbneho pľotna, jakego, drugego*; vo Svrčinovci *ňikigo, staršigo – mlodego pana, mojego xlopa*; v Čadečke *s trečigo, bl'isko jeden drugigo – desatego, z drugego, šodmego*; v Horelici *do Dojemnago, u jednego*). Zmena uskutočnená v dialekte Svrčinovca, Horelice a Čadečky je výsledkom intenzívnych jazykových kontaktov so susednými slovenskými nárečiami. Východiskom zmeny je zánik mäkkých velár v morfológických pozíciách v postavení pred *-i*, pričom v dôsledku analogického vyrovnávania tvarov dochádza k depalatalizácii mäkkých velár⁵⁹.

⁵⁷ J. Dudášová-Kriššáková, *Goralské nárečia. Odras slovensko-poľských jazykových kontaktov...*, s. 82.

⁵⁸ A. Ramšáková, *Nárečia horných Kysúc...*, s. 59 – 61, 114 – 121, 185 – 186.

⁵⁹ J. Dudášová-Kriššáková, *Goralské nárečia. Odras slovensko-poľských jazykových kontaktov...*, s. 47, 70.

Tvary sloviess prvej osoby singuláru a plurálu prézenta a futúra

Od počiatku záujmov o kysuckú dialektovú oblasť sú v dialektoch okresu Čadca potvrdené tvary sloviess v prvej osobe singuláru a plurálu prézenta a futúra s osobnou príponou *-m* a *-me/-mæ* (v pomedzných hornokysuckých dialektoch a v Oščadnici). Aj tieto slova-kizmy sa v súčasnosti vyskytujú v hornokysuckých pomedzných a kysuckých goralských nárečiach (*cesem, robim, bočym, rozumim – napišem, povam, zrobim, zeberem; pocujeme, taňcujeme, porobime; nazyvomæ, idemæ – pridemæ, pojščomæ*).

Koncové *-x*

Medzi výrazné javy zo súboru archaických črt, ktoré fungujú v goralskej nárečovej oblasti v okrese Čadca, nepochybne patrí využívanie koncovky *-x* v lokalitách Svrčinovec, Čierne, Oščadnica, Korňa, Kelčov a *-k* (po zmene *-x > -k*) v Skalitom⁶⁰ aoristového pôvodu. Tie fungujú v tvaroch prvej osoby singuláru vo všetkých uvádzaných lokalitách (*tay mušala blusku zaňeš* Korňa, *jey se nenavarili* Kelčov, *jex še narožiŷa, joy mjala dvacat rokof, key byl taki maly, ty fal'ki cog mjol, cok pogaňol tatkovi koňa, mjolek šostre*) a v prvej osobe plurálu okrem Skalitého (*mey ma ňimaly* Korňa, *mex sabestačni šecky, mex jako zabil'i šviňe, lyn mek sčel'al'i* Čierne, *my mey ňel'i murovany dom, abyj mæ ňeprebil'i nogi*).

V kysuckých goralských nárečiach a v niektorých pomedzných hornokysuckých dialektoch uvedené koncovky prenikli do tvarov slovesa byť (*jo jex, jek*) ich pripájaním ku zovšeobecnenému základu z tvaru tretej osoby *jest*, čím sa utvorili formy *jex/jek*. Prítomníkový tvar slovesa byť sa tu nahrádza uvedenou koncovkou *-x*, resp. *-k*. V oblasti sa tiež využívajú enklitické tvary *-x* a *-k*, resp. *-ax/-ak* (pre ženský rod), *-ex/-ek* (pre mužský rod) vo formách préterita v singulári a v pluráli⁶¹.

Uvedené préteritálne konštrukcie so sufixálnym komponentom *-x* sa na území slovenských nárečí podľa údajov *Atlasu slovenského jazyka* využívajú ojedinele⁶². Preto ich na území horných Kysúc v okrese Čadca treba hodnotiť v kontexte slovensko-sliezsko-malopoľských kontaktov. Vznik a využívanie uvedených foriem v starej poľštine sa datuje do konca 15. a začiatku 16. storočia. Zrejme pod vplyvom tvarov *byłbyx, robiłbyx, wiziałbyx* začali vznikať nové tvary s koncovkami *-ex, -x, -xmy, -xwa* (*pobuziłex, ješłix zyskał, mowiex, jakoxmy pirzwiej położyli, dobrzewa kupiła*) s nárečovým charakterom⁶³. Tie sa viažu na územie Malopoľska a Sliezska. Formy na *-(e)x* sú typické pre sliezske nárečia. V malopoľských nárečiach došlo k zmene *-x* na *-k*, na Spiši na *-f*. V pluráli (*robilixmy*) sú zriedkavejšie v malopoľských dialektoch, kde sa

⁶⁰ V Čiernom funguje koncové *-k* v niektorých slovách a tvaroch iba v osadách Jašúrkovci, Gelačákovci, Špilovci, Benčíkovci, Plačiská a Sosnivé bezprostredne susediacich s chotárom obce Skalité (A. Ramšáková, *Nárečia horných Kysúc...*, s. 63 – 64, 107, 145, 156, 185, 188).

⁶¹ Ibidem, s. 63 – 64, 144 – 147, 156 – 158, 188 – 189.

⁶² *Atlas slovenského jazyka*, II/1, *Flexia*, Časť prvá, *Mapy*, Bratislava 1981, s. 311 a II/2, Časť druhá, *Úvod – komentáre*, Bratislava 1978, s. 176 – 177.

⁶³ Z. L. Klemensiewicz – T. Lehr-Spławiński – S. Urbańczyk, *Gramatyka historyczna języka polskiego*, Warszawa 1965, s. 372 – 373.

častejšie využívajú formy *robilimy*⁶⁴.

Záver

Nárečové štruktúry hornokysuckého jazykového priestoru (horných Kysúc v okrese Čadca) prezentované v menších a vo väčších prácach odrážajú istú mieru zovšeobecňovania skutočne zistených údajov. Osobitosti a jemné rozdiely sa v nich strácajú, ale práve na nich sa zakladajú naše výskumy nárečí v okrese Čadca. Detailný výskum archívnych zápisov v kontexte doterajších poznatkov našich predchodcov a nami zozbieraného nárečového materiálu nám umožnil bližšie datovať niektoré hláskové zmeny. I keď nie vždy môžeme hovoriť o definitívne vyriešených otázkach, výsledky nášho bádania odkrývajú a vysvetľujú rôzne nejasnosti. Používatelia pomedzných hornokysuckých a kysuckých goralských nárečí sú Slováci, majú slovenské národné povedomie. Preto ak pri výskume uvádzaných dialektov chceme dospieť ku korektným výsledkom, jazykovedné nárečové výskumy a ich interpretácie musia rešpektovať historické fakty a skutočnosti. Aj tie, ktoré sa neustále „vynárajú“ a sú prezentované v novších historických prácach⁶⁵.

Zdroje a literatúra

Zdroje

Archív dialektologického oddelenia Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV, v. v. i. v Bratislave.

Dotazník pre výskum slovenských nárečí (Atlas slovenského jazyka), Evidenčné listy obcí z okresu Čadca; List 1 – 100 z okresu Čadca.

Literatúra

Atlas slovenského jazyka, I/1, *Vokalizmus a konsonantizmus, Časť prvá, Mapy*, hlavný autor J. Štolc, Bratislava 1968; I/2, časť druhá, *Úvod – komentáre – materiály*, Bratislava 1968.

Atlas slovenského jazyka, II/1, *Flexia, časť prvá, Mapy*, sprac. J. Štolc, Bratislava 1981; II/2, časť druhá, *Úvod – komentáre*, Bratislava 1978.

Atlas slovenského jazyka, III/1, *Tvorenie slov, časť prvá, Mapy*, autor F. Buffa, Bratislava 1981; III/2, časť druhá, *Úvod – komentáre – dotazník – indexy*, Bratislava 1978.

Atlas slovenského jazyka, IV/1, *Tvorenie slov, časť prvá, Mapy*, Autor A. Habovštiak, Bratislava 1984; IV/2, časť druhá, *Úvod – komentáre – dotazník – indexy*, Bratislava 1984.

Bělič J., *Přehled nářečí českého jazyka (s mapkou)*, Praha 1968.

Bělič J., *Nástin české dialektologie*, Praha, 1972.

Czadecka Ojcowizna, K. Nowak (red.), Lublin 2000.

Český jazykový atlas 1 – 5, Praha 1992 – 2011.

Dejna K., *Atlas polskich innowacji dialektalnych*, Warszawa – Łódź 1994.

Dejna K., *Dialekty Polskie*, 2. wyd., Wrocław 1993.

Dejna K., *Polsko-laskie pogranicze językowe na terenie Polski, cz. II*, Łódź 1953.

Dialekty polskie i słowiańskie, J. Rusek (red.), Kraków 2004.

⁶⁴ Por. tiež K. Dejna, *Dialekty Polskie*, 2. vyd., Wrocław 1993, mapa 69 F.

⁶⁵ D. Velička, *Dejiny osídlenia Kysúc*, Turzovka 2017, ss. 340; P. Matula, *Rozdelené Kysuce. Zabratie severných Kysúc Poľskom v rokoch 1938 – 1939*, Krakov 2012, ss. 112.

- Dotazník pre výskum slovenských nárečí z príslušnej obce, Bratislava 1947.
- Dudášová-Kriššáková J., *Goralské nárečia na slovensko-poľskom jazykovom pomedzí*, Bratislava 2008.
- Dudášová-Kriššáková J., *Goralské nárečia. Odras slovensko-poľských jazykových kontaktov na fonologickej rovine*, Bratislava 1993.
- Dudášová-Kriššáková J., *Goralské nárečia z pohľadu súčasnej slovenskej jazykovedy*, Prešov 2016.
- Dudášová-Kriššáková J., *Goralské nárečia z pohľadu súčasnej slovenskej jazykovedy, 2. opravené vyd.*, Prešov 2017.
- Dudášová-Kriššáková J., *Kapitoly zo slavistiky*, Prešov 2001.
- Dudášová-Kriššáková J., *Kapitoly zo slavistiky, 2*, Prešov 2008.
- Đuricová A., *Morfologický systém kysuckých goralských nárečí* (Diplomová práca, Vedúca práce: J. Dudášová-Kriššáková), Prešov 2002.
- Kellner A., *K charakteristice čadeckých nářečí*, „Linguistica Slovaca“ 1939 – 1940, 1 – 2.
- Kellner A., *K palatalisaci v čadeckých nářečích*, „Linguistica Slovaca“ 1946 – 1948, 4 – 6.
- Kellner A., *Několik poznámek k dflu M. Małeckého a K. Nitsche Atlas językowy polskiego Podkarpacia*, „Slavia“ 1939, XVII, s. 73 – 81.
- Kellner A., *Východolašská nářečí*, I, Brno 1946.
- Klemensiewicz Z. L., Lehr-Spławiński T., Urbańczyk S., *Gramatyka historyczna języka polskiego*, Warszawa 1965.
- Kováčová V., *Z problematiky archaizmov v slovenských nárečiach s osobitným zreteľom na sotácke nárečia severo-východného Zemplína*, Ružomberok 2015.
- Krajčovič R., *Slovenčina a slovanské jazyky, 2, Fonologický vývin*, Bratislava 2003.
- Krajčovič R., *Slovenčina a slovanské jazyky. Praslovanská genéza slovenčiny*, Bratislava 1974.
- Krajčovič R., *Vývin slovenského jazyka a dialektológia*, Bratislava 1988.
- Kriššáková J., *Depalatalizácia mäkkých konsonantov v goralských nárečiach*, „Slavica Slovaca“ 1986, č. 3.
- Kriššáková J., *Zmeny v systéme laterál v goralských nárečiach z aspektu slovensko-poľských jazykových kontaktov*, „Studia linguistica Polono-Slovaca“ 1, Red. K. Rymut, J. Reichan, M. Majtán, I. Ripka, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1988, s. 7 – 13.
- Lamprecht A., *České nářeční texty*, Praha 1976.
- Macûrek J., *České země a Slovensko (1620 – 1750)*, Brno 1969.
- Majtán M., *Názvy obcí Slovenskej republiky. Vývin v rokoch 1773 – 1997*, Bratislava 1998
- Małeckí M., *Język Polski na południe od Karpat (Spisz, Orawa, Czadeckie, Wyspy językowe)*, Kraków 1938.
- Małeckí M., *Polskie teksty gwarowe z Czadeckiego*, „Zborník Matice Slovenskej“ 1940, XVIII, Martin 1940.
- Małeckí M., K. Nitsch, *Atlas językowy polskiego Podkarpacia, cz. 1, mapy*, Kraków 1934.
- Małeckí M., K. Nitsch, *Atlas językowy polskiego Podkarpacia, cz. 2, Wstęp, objaśnienia, wykazy wyrazów*, Kraków 1934.
- Matula P., *Rozdelené Kysuce. Zabratie Severných Kysúc Poľskom v rokoch 1938 – 1939*, Krakov 2012.
- Morfológia slovenského jazyka*, J. Ružička (ved. red.), Bratislava 1966.
- Múcsková G., *Jazykové zmeny v historickom vývine gramatických tvarov z aspektu gramatikalizácie (na príklade vývinu slovenského préterita)*, Bratislava 2016.
- Nitsch K., *Monografie Polskich Cech Gwarowych. Fonetyka międzywyrazowa. Małopolskie*, Kraków 1916.
- Pauliny E., *Fonológia spisovnej slovenčiny, 2, prepracov. vyd.*, Bratislava 1968.
- Pauliny E., *Fonologický vývin slovenčiny*, Bratislava 1963.
- Pauliny E., *O vývine kongruentného skloňovania*, „Slovenská reč“ 1982, č. 1.
- Pauliny E., *Vývin slovenskej deklinácie*, Rukopis uprav. a dopl. P. Žigo, Bratislava 1990.
- Pauliny E., Štolc J., *Dotazník pre výskum slovenských nárečí (Atlas slovenského jazyka)*, Bratislava 1947.
- Prírodný vývin jazyka a jazykové kontakty*, K. Balleková, Ľ. Králik, G. Múcsková (ed.), Bratislava 2015.
- Ramšáková A., *Hlásokoslovné zmeny diferencujúce kysucký nárečový areál*, Bratislava 2015.

- Ramšáková A., *Nárečia horných Kysúc v okrese Čadca*, Bratislava 2020.
- Stieber Z., *Rozwój fonologiczny języka polskiego*, Warszawa 1962.
- Šembera A. V., *Základové dialektologie československé. S příklady všech řečí slovanských a různorečí českých, moravských a slovenských*. Viedeň 1864.
- Štolc J., *Niekoľko poznámok k práci Zdzisława Stieberta „Ze studjów nad gwarami słowackimi Południowego Spisza“*, *Lud Słowiański*, 1. Zeszyt, 1. Dział A, Kraków 1929, „Bratislava“, 1934, VIII.
- Štolc J., *Slovensko-poľské jazykové pomedzie a jeho výskum*, „Jazykovedný časopis“ 1974, č. 1.
- Štolc J., *Slovenská dialektológia*, Bratislava 1994.
- Śląskie teksty gwarowe (z mapką), A. Zaręba (red.), Kraków 1961.
- Vážný V., *Dialektologické dotazníky pre Slovensko. Skúmanie slovenských nárečí*, Turčiansky Svätý Martin 1921 – 1922.
- Vážný V., *Nářečí slovenská*, „Československá vlastivěda, III, Jazyk“ 1934.
- Vážný V., *Z mezislovanského zeměpisu. Příspěvek k dokumentární hodnotě díla: M. Matecki i K. Nitsch, Atlas językowy polskiego Podkarpacia*, Kraków 1934, Praha 1948.
- Velička D., *Dejiny osídlenia Kysúc*, Turzovka 2017.
- Zaręba A., *Z polsko-słowackich stosunków językowych. Szkic głośowni gwary oszczadnickiej*, „Studia linguistica Polono-Slovaca“, t. 1, K. Rymut, J. Reichan, M. Majtán, I. Ripka (red.), Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1988.
- Zawiliński R., *Przyczynek II. do etnografii górali polskich na Wegrzech*, Kraków 1896.

Webové stránky

- Pastrnek F., *O nářečí polském v stolici Trenčínské*, in: Rozprawy filologicke věnované Janu Gebauerovi, Praha 1898, https://commons.wikimedia.org/w/index.php?title=File%3ARozprawy_filologicke%C3%A9_v%C4%9Bnovan%C3%A9_Janu_Gebauerovi_-_1898.djvu. [posledný prístup: 27.09.2021]
- <https://rcin.org.pl/dlibra/publication/41365/edition/21181> [posledný prístup: 27.09.2021].

Summary

Archaisms in dialects of Upper Kysuce area

The territory of the Kysuce language (dialectal) area represents the area of intensive linguistic contacts of Slavic languages (dialects), which are close due to their origins. The peripheral character of the area enabled to petrify the original state of the dialects, in which archaisms have been preserved, and which reflect the older stage of development generally widespread in surrounding dialects. The Border Upper Kysuce dialects are spoken in the Upper Kysuce river basin in the line from Čadca to the west to the Slovak-Moravian border and to the northwest to the Slovak-Silesian border in the following localities: Čadca (except the city center, Goral settlements in the districts of Čadečka and Horelica as well as except settlement Dejovka in Milošová), Dlhá nad Kysucou, Korňa, Kornica, Klokočov, Makov, Olešná, Podvysoká, Raková, Staškov, Turzovka (except the town centre) a Vysoká nad Kysucou. The Kysuce Goral dialects are spoken in the area north of the town of Čadca towards the Polish border in the villages of Skalité, Čierne, Oščadnica, Svrčinovec and in two districts of Čadca – Horelica and a part of Čadečka. Until 2015, when the author of this paper published a partial study on the differential features of the Kysuce dialect, it has not been mentioned in any linguistic literature that Goral dialects are also spoken by the inhabitants of a more compact complex of some settlements of Čadečka. The speakers of the Border Upper Kysuce and Kysuce Goral dialects are Slovaks. Their national identity is Slovak. The dialects of the Kysuce are also much more archaic and are an important part of the history of both the Slovak and Polish languages. It is generally known that it is dialects on the border of dialectal areas that bring interesting and especially useful knowledge not only from the Slovak, but also from the Slavic points of view.

OBLICZA POLITYKI I ASYMILACJI NA POGRANICZACH pod red. K. Nowaka i J. Szymeczka

Polskie Towarzystwo Historyczne oddział w Cieszynie
ISBN 978-83-88204-38-8

Kongres Polaków w Republice Czeskiej
ISBN 978-80-87381-34-2